

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аренд Х. Витоки тоталітаризму [Електронний ресурс]. URL: https://royallib.com/book/arendt_hanna/istoki_totalitarizma.html (дата звернення: 20.03.2022).
2. Арендт Х. Організована вина [Електронний ресурс]. URL: http://ec-dejavu.ru/a-2/Hannah_Arendt_Organized_Guilt.html (дата звернення: 24.03.2022).
3. Фром Е. Втеча від свободи [Електронний ресурс]. URL: <http://modernproblems.org.ru/philosophy/182-begstvo-ot-svobodi.html?start=8> (дата звернення: 7.04.2022).
4. Inkeles A. The Totalitarian Mystique: Some Impressions on the Dynamics of Totalitarian Society [Електронний ресурс]. URL: <https://catalogue.nla.gov.au/Record/2008885> (дата звернення: 12.04.2022).

Віктор ГРУШКО

*кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
grushko.vs@gmail.com*

РИНКОВИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ ТА ЕТИКА ЯК РІЗНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Один з батьків-засновників сучасної економічної науки Адам Сміт розпочинав свою наукову діяльність у галузі економіки в рамках моральної філософії, основи якої ще до нашої ери заклав античний філософ Аристотель, для якого метою цієї діяльності має бути досягнення добробуту, для вільних громадян. Проте з часу утвердження капіталістичної ринкової економіки жорстка конкурентна боротьба стала причиною наростання скептичного ставлення до можливості поєднання моралі та економічних успіхів. Зокрема, британський вчений-економіст ХХ ст. Ліонель Роббінс заперечував існування хоч якогось зв'язку між етикою та економічними здобутками.

У той же час, опоненти визнання особистого корисливого інтересу в економіці в якості системоформуючого фактору щоразу знаходили все більше аргументів, що багатство не є головним мотивом прояву активності більшості людей, а дуже часто виступає лише засобом для досягнення інших цілей. Пропагований у Новий час тип «економічної людини», головним мотивом якої, як стверджувалось класиками економічної науки, є максимізація особистої вигоди заперечувало навіть віддалений зв'язок між економікою та етикою. Проте, всупереч аргументів пропагандистів уможлидних тверджень в економічній науці, велика частина людей у своїй

економічній поведінці далеко не завжди керуються мотивом максимізації своєї особистої вигоди. Реалії життя виявляють, що дійсно «правила гри» ринкової конкуренції значною мірою, суперечачи людській природі, змушують її деформуватись, націлюючи людей на їх втягування у безперервну гонитву за грошовим прибутком.

З одного боку, ринок дійсно спотворює людську природу, проте, з іншого не має переконливих аргументів, що саме стимулювання егоїстичного корисливого інтересу виступає тією рушійною силою, яка забезпечує прогрес економіки і суспільства. У світі існує багато країн з ліберальною ринковою економікою, які протягом тривалого часу ніяк не можуть вибратись із стану економічної відсталості і бідності, водночас, не має прикладів досягнення значних економічних результатів у жодній з успішних країн без певної етики, яка націлена на підтримку організованої солідарності між людьми.

У той же час, більшість існуючих етичних систем організованої солідарності між членами бізнес-спільнот націлені на культивування внутрішньо корпоративної етики, при цьому залишаються егоїстичними до конкурентів. Водночас, найкращі економічні результати демонструють ті країни в яких достатньо висока етика, солідарність, взаємовиручка охоплюють своїм впливом усіх співгромадян своїх країн. Економічна практика багатьох країн засвідчує, що етика, як прояв соціального капіталу, постає в якості одного з ключових факторів від якого на пряму залежить можливість досягнення не лише високих результатів виробництва, але також і якість освіти (нагромадження людського капіталу), зниження злочинності, збереження природного середовища і т.д.

При цьому солідарність між членами суспільства чи соціальної групи формується не на відмові від реалізації ними своїх особистих інтересів, а на можливості їх втілення у життя не лише через матеріальну винагороду. Поширеними мотивами у багатьох випадках є орієнтація людей на підвищення ними свого авторитету або ж прагнення турбуватись про інших. Вузько утилітарне розуміння в економічній теорії особистого інтересу ігнорує той факт, що самоствердження людей втрачає цінність, якщо воно націлене на самих себе. Значимість самоствердження зростає разом з визнанням досягнень людей іншими членами суспільства. Людина, яка збагатилась на тіньових схемах, щасливчик, що виграв величезну суму грошей у лотерею і, творець успішної компанії, яка досягла вагомих результатів на міжнародній арені, матимуть дуже різне визнання у суспільстві.

Найпоширенішою солідарною групою у суспільстві є сім'ї в яких є нормою асиметрія економічних відносин, одним з проявів яких є те, що хтось із подружжя вносить помітно більший фінансовий внесок. У багатьох етнічних групах можна виявити різні форми економічного солідаризму які можуть охоплювати своїм впливом великі родини, громади земляків і навіть поширюватись на всіх представників своєї етнічної спільноти. Асиметрія економічних відносин використовується людьми, як своєрідна форма страхування, у рамках малої групи - для себе, а великої – для своїх дітей і внуків. Інвестиції людей своїх доходів у своє соціальне середовище дозволяє їм облаштовувати навколо себе якнайширший комфортний матеріальний і безпековий простір.

Факти з економічної дійсності свідчать, що особисті інтереси людей можуть зливатись з інтересами їх соціального середовища, через що складно сепарувати егоїстичні прагнення окремих індивідів від їх намірів про когось піклуватись. Поширеним мотивом економічної діяльності часто виступає егоїстичний груповий інтерес, носіями якого можуть виступати окремі компанії, фінансові структури, країни або ж об'єднання країн. Такі егоцентричні структури чи спільноти можуть націлюватись на реалізацію своїх вузькокорпоративних інтересів, які у свою чергу можуть загрожувати не лише руйнівними наслідками іншим суб'єктам економічної діяльності, але навіть безпеці інших країн. Значною мірою, поширення зубожіння як у світі, так і в Україні, зокрема, серед значної частини населення є наслідком утвердження егоїстичного особистого інтересу в економічній діяльності у значної частини учасників ринкової конкуренції [5].

На сучасному етапі ресурси планети неухильно вичерпуються, що створює передумови наростання напруги між усіма суб'єктами економічної діяльності, формуючи підґрунтя до розгортання «війни всіх проти всіх». У цих умовах перевагу одержують суспільства в яких вища етика, у яких панують взаємовиручка і солідарність між людьми. Приходить усвідомлення, що парадигма соціально-економічного розвитку потребує зміни і її переорієнтації з намагання забезпечувати якомога вищий рівень споживання, до більш справедливого розподілу вироблених благ та ефективного використання обмежених ресурсів довкілля, яке не допускати перевищення здатності природи до самовідновлення. У свою чергу, соціумам, економіки яких продовжать функціонувати в рамках вільного (лібералізованого) ринку, загрожуватимуть важкі випробування з якими приречене зіткнутись людство у найближче століття.

Ринковий лібералізм, що деформує людську природу, ставлячи людей у ситуацію, коли вони один одного починають сприймати, як конкурентів,

є лише одним з проявів проблеми. Американський економіст і соціолог Торстейн Веблен звернув увагу, що орієнтація людей на гонитву за грошовим прибутком, «престижним споживанням» підживлюється людськими слабкостями, які формуються на базі "заздрісного порівняння" [1]. Трактування людей лише в якості споживачів матеріальних благ і задоволень, а найуспішніших у змаганні за нагромадження грошових знаків в якості кумирів і зразків для наслідування, спрямовує сучасний соціум до згубних для себе і навколишнього природного середовища наслідків. Нав'язування такого трактування сутності людей принижує їх цінність, в яких насправді закладений набагато більший потенціал ніж здатність до збагачення та одержування найрізноманітніших задоволень від набутих благ.

У той же час абсолютна більшість функціонуючих у суспільстві інститутів орієнтовані на примітивізацію сутності людей, що проявляється у пропагуванні важливості корисливих мотивів в їх соціально-економічній поведінці, пріоритетності утилітарних потреб та безальтернативності гонитви за все новими порціями задоволення. Незалежно від панівного інформаційного поля мислення, все частіше починає сприйматись як прояв дисфункціональності, що створює проблеми для існуючої системи. При цьому прояви взаємовиручки і солідарності між людьми, постають для такої організаційної структури як аномалії, що руйнують відлагоджений ритм життєдіяльності такого суспільства. У системі де панують ліберальні, ринково-конкурентні цінності, де ритм життя суспільства підпорядкований безперервному змаганню між усіма за нагромадження все більшої кількості грошей, кожен аспект у ній націлений на атомізацію соціуму і, фактично, на його розпад [3].

Всупереч твердження про панування раціональних мотивів у поведінці людей, які вмотивовані одержувати максимальну особисту вигоду, у дійсності в більшості своїй вони прагнуть у першу чергу щастя, складовими якого є безпека, впевненість у завтрашньому дні, життя у збереженому докільлі, особиста свобода, можливість самореалізації, яка може мати набагато ширше коло спрямувань ніж механічне нагромадження грошей чи престижне споживання.

Культивування лібералізації ринку, як панацеї від ефемерної неефективності, критерієм досягнення якої є нагромаджені гроші, в якості знеособленого бездушного механізму безупинно втілює вирокі все новим людям, визначаючи їх зайвість на святі життя мазунчиків долі, які зуміли досягнути кар'єрного чи фінансового успіху. У той же час історія людства переповнена зламаними долями гідних і талановитих людей, до яких

суспільне визнання приходило лише після їх смерті. При більш ретельному дослідженні історії успіхів у лібералізованому конкурентному ринковому середовищі можна виявити, що його досягають частіше ті, хто найкраще догоджає забаганкам більшості, чий інтелектуальні, смакові та моральні якості далекі від досконалості. Тобто лібералізований конкурентний ринок у дійсності забраковує і прирікає на загибель і забуття часто найкращих, при цьому відкриває дорогу до вершин соціального визнання найвправнішим маніпуляторам. У такому суспільстві слава дістається не дійсним героям, які жертвують своїм життям заради інших, а лицедіям які подвиги цих героїв грають у фільмах чи імітують в інших сферах діяльності і вони ж за «дивним» збігом обставин одержують найбільшу фінансову винагороду.

Окрім того, що ліберальний ринок забраковує найкращих, він, водночас, втягуючи пересічних людей у безперервну гонитву за грішми і черговими споживчими благами, позбавляє їх можливості для наповнення свого життя значимим змістом, відчуттям радості від єднання з близькими людьми і врешті решт досягнення ними щастя. У рамках такої парадигми життя у більшості формується відчуття, що їх оточують лише одні конкуренти, які тільки й мріють, щоб вони програли у змаганні за соціальний успіх і, що немає навколо нікого хто б щиро міг би розділити з ними радість їх особистих досягнень. Вочевидь навряд чи лібералізація, в основі якої розкріпачення тваринних інстинктів у людей, хоч коли небудь дозволить досягнути суспільству достатку і безпеки для усіх його членів чи принаймні для більшості і тим більше такого стану, коли осягнення щастя у соціумі для його представників стане нормою, а не рідкісною випадковістю.

Розвивати процеси, що спрямовують у хибному напрямку, можна певний час, проте вочевидь такий поступ врешті решт завершиться за термінологією Френсіса Фукуями «кінцем історії», при цьому в найгіршому значенні [4]. Соціально-економічні доктрини організації суспільства від марксизму до лібералізму визначаючи в серцевині суспільного життя певну неживу субстанцію (матеріальні блага, гроші тощо) вихолощують спочатку духовний сенс життя людей, а згодом умертвляють емоції, емпатію, людяність, надаючи всьому, що відбувається у соціальному середовищі механічної динаміки. У таких умовах рух ще залишається, але його сенс вже не служіння життю, а хижацька експлуатація його ресурсів, для нагромадження і концентрації влади, в гонитві за якою програють навіть ті, хто формально досягає найбільших успіхів [2]. У свою чергу, чим більше концентрується влада в одних руках

тим менше у суспільстві залишається не лише особистої свободи, але й безпеки і навіть потреби збереження і продовження життя.

Факти засвідчують, що в основі лібералізму у дійсності лежить не свобода від диктату панівної системи і власників грошей, а сваволя людських пристрастей. Вочевидь, що сваволя природних бажань помітно деформує ідею свободи, за яку віддають свої життя протягом усієї історії найкращі з людей. Досвід ліберального ринку, як і одержавленої командної економіки засвідчують, що раціоналізована організація життя, рамками механістичних концепцій, мають ознаки логічно вивірених маніпуляцій, метою яких є боротьба за владу і зручність управління. Ще на початку ХХ ст., філософ Лев Шестов (Шварцман) попереджав про небезпеки логічно доведених істин та необхідність звільнитись від пасток загальноприйнятого, для набуття людьми дійсної свободи, головним проявом якої є можливість творчої самореалізації людьми свого потенціалу [6].

Не «заздрісне порівняння» виявлене Вебленом має виступати стимулом економічної діяльності для людей, а заохочення кожного до інтелектуально-творчо-креативного особистісного зростання. Окрім того «ірраціональний» вибір людьми в користь споживацького мінімалізму, мотивом якого є прагнення зробити свій власний внесок у зниження навантаження на природу, містить у собі більше раціонального здорового глузду ніж пропагований егоїстичний особистий інтерес націлений на максимізацію споживання. Суспільні установки можна і слід змінювати на такі, які забезпечуватимуть як виживання людства, так і недопущення перетворення життя людей у стан «війни всіх проти всіх».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веблен, Торстейн Бунде. Теория праздного класса / Торстейн Бунде Веблен. М. : ЛИБРОКОМ, 2011. 365 с.
2. Гэлбрейт, Джон Кеннет. Экономические теории и цели общества / Джон Кеннет Гэлбрейт. М. : Прогресс, 1976 . 405 с.
3. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація / В.В.Ільїн. К.: Книга, 2007. 528 с.
4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Френсис Фукуяма. М.: ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 588 с.
5. Хомский Н. Прибыль на людях: Неолиберализм и мировой порядок / Ноам Хомский. М.: Праксис, 2002. 248 с.
6. Шестов, Лев Ш54 Афины и Иерусалим / Л. Шестов. М.: РИПОЛ классик, 2017. 414 с.